

Dušan Makovický a L. N. Tolstoj

(Ke stému výročí úmrtí L. N. Tolstého)

DANUŠE KŠICOVÁ (BRNO)

Klíčová slova: Dušan Makovický; slovenský lékař; přítel L. N. Tolstého; zápisky; Jasná Poljana

Key words: Dushan Makovicky, Slovak doctors, friend of L. N. Tolstoi, notes, Yasnaya Polyana

Abstrakt:

Životní osudy slovenského lékaře Dušana Makovického, přítele L. N. Tolstého, jenž za svého pobytu v Jasně Polaně v letech 1904–1910 zapisoval výroky L. N. Tolstého a zmapoval posledních sedm let spisovatelova života. Historie vydávání jeho Jasnopoljanských zápisků.

Abstract: Dushan Makovicky and L. N. Tolstoi (The centennial of the death of L. N. Tolstoi)

Records of L. N. Tolstoi's friend Dushan Makovicky, a Slovak doctor who during his stay in the family estate of L. N. Tolstoi Yasnaya Polyana in 1904–1910 described the past seven years of the writer's life. Publishing history of his Notes from Yasnaya Polyana.

Podivuhodné přátelství, které se postupem času vyvinulo mezi světoznámým spisovatelem L. N. Tolstým (1828–1910) a mladým slovenským lékařem Dušanem Makovickým (1866–1921), přitahovalo již nejednou zájem badatelů. Mnohé z nejasných míst biografie slovenského tolstojovce odhaluje monografie Tomáše Winklera *Tragické hľadanie života*,¹ přinášející zevrubné informace nejen o D. Makovickém, ale i o historii jeho rodu a rodiny, která již v době narození Dušana jako desátého dítěte patřila k vážené vrstvě ružomberského měšťanstva. Dušanův

---

¹ WINKLER, Tomáš: *Tragické hľadanie života. Dušan Makovický*. Martin, Osveta 1991. Odtud jsou čerpány biografické údaje o D. Makovickém. Přesnější odkazy cituji str. v textu.

otec Peter Makovický byl nejen úspěšný obchodník, podnikatel a posléze továrník, ale také štědrý mecenáš slovenské literatury a umění včetně aktivity slovenské. Svým synům dal vzdělání a podporoval je ve všech aktivitách. Když se jeho nejmladší syn rozhodl studovat medicínu, měl dosti prostředků na to, aby Dušan prošel třemi univerzitami – v Praze, Innsbrucku a Berlíně, což značně rozšířilo jeho kulturní rozhled. V Praze, kde tehdy studovala řada Slováků, se stal členem slovenského spolku Detvan, podporujícího vzdělání Slováků a jejich budoucí národní práci. Seznámil se tam i s T. G. Masarykem, který nedlouho předtím přešel z vídeňské univerzity na pražskou. Zájem o slovanskou problematiku Makovického vedl ke snaze naučit se rusky, což mu umožnilo číst v originále oblíbené autory – I. S. Turgeněva, N. V. Gogola a posléze i L. N. Tolstého. Jeho zájem o slovanskou problematiku se prohloubil v Innsbrucku, kde se seznámil s významným stoupencem Slovanů, bojujícím za práva Zakarpatské Ukrajiny a Haliče, Adolfem Ivanovičem Dobrjanským,² s nímž mohl hovořit rusky. S ruskou inteligencí měl možnost se stýkat i za následných studií v Berlíně, kde se také rozhodl, že je pro něho důležité, aby navštívil Rusko (s. 19–29). Dva měsíce od března do května 1890 strávil v Moskvě, kde měl kromě lékařské praxe možnost poznávat i ruskou kulturu. Zájem o L. N. Tolstého v něm vyprovokovala *Kreutzerova sonáta*, kterou znal již ze svého berlínského pobytu, protože v Rusku bylo vydání této šokující novely zakázané. Když přijel roku 1891 opět do Prahy, aby zde dokončil svá studia, zúčastnil se v Detvanu bouřlivé debaty o tomto provokativním díle. Morální apel stárnoucího spisovatele, který právě v té době prožil svůj velký psychický zlom, Makovického oslovil natolik, že se rozhodl *Kreutzerovu sonátu* přeložit.

Učinil tak po získání pražského diplomu, kdy odešel do Innsbrucku, kde začínal svou lékařskou praxi. *Kreutzerovu sonátu* přeložil včetně doslovu, který u ostatních zahraničních překladů chyběl. Svoje tlumočení vydal roku 1894 vlastním nákladem v Turčianskom Sv. Martine a o šest roků později v Žilině.³ V téže době vydává nepochybně s přispěním své movité rodiny i další religiosně zaměřené spisy L. N. Tolstého.⁴

² Adolf Ivanovič Dobrjanskij (*Adolf Ritter von Sacsurov Dobrzanski*, 19. 12. 1817–19. 3. 1901), významný historik a etnograf a spisovatel, jenž se zasloužil o založení Lvovské univerzity.

http://ru.wikipedia.org/Добржанский-Сачуров,Адолф_Иванович

³ TOLSTOJ, L. N.: *Kreutzerova sonáta*. Turčiansky Sv. Martin, Tlačou Kníhtlačárskeho úč. spolku – Nákladom prekladateľa 1894. Detto, Žilina. Vydáva D. Makovický (t. Kníhtlačársko-účastinársky spolok v Turč. Sv. Martine), 1900.

Podle jeho vzoru pomýšlel na vydávání lidové četby. S pomocí rodiny nakonec odjíždí roku 1894 znovu do Ruska; tehdy stráví týden v Jasně Poljaně. Je překvapen vlnidností velkého spisovatele a jeho zájmem o problematiku ostatních Slovanů. Dceři Tolstého Marii Lvovně pomáhá při léčení nemocných. Svou skromností, klidem a neobyčejnou citlivostí si získává nejen velkého spisovatele, ale celou jeho rodinu. Vzpomínky Makovického na Jasnou Poljanu, které vyšly pod názvem *U L. N. Tolstého* poprvé ve Slovenských pohľadoch roku 1895, se diametrálně liší od vjemů T. G. Masaryka či Zdeňka Nejedlého. Pro střízlivé Čechy, srovnávající ubohé ruské chalupy, v nichž se v jedné místnosti tísnilo několik rodin v zimě často i s dobyt看em, rozpadající se mosty a nedostatek cest, s výstavností tehdejších českých vesnic, byl nepochopitelný rozpor mezi zájmem Tolstého o život venkovanů a realitou, jež jej obklopovala v jeho vlastní vesnici. Dušan Makovický nic z toho neviděl. Líčí jen cestu lesním průsekem za jasného zářijového dne a vlastní rozechvění před setkáním s velkým spisovatelem: „*Představoval jsem si ho mladšího a ještě junáckého. Je to však shrbený, práci zničený stařec s unavenou tváří, smutný, jako by ho něco bolelo. Oči má hluboké, šedé, klidné a přívětivé; husté, dlouhé obočí; široká ramena – kdysi býval vysoký a statný; teď je holohlavý, v nebílené venkovské košili, přepásané řemenem, mléčně bílé vousy mu sahají téměř po pás.*“⁴

Zájem, jenž u Tolstého vyvolal mladý slovenský lékař, je patrný ze spisovatelových dopisů, jež mu posílá na Slovensko. Tolstého zvláště zajímá pacifistické hnutí tehdejší slovenské mládeže. Plně schvaluje rozhodnutí Alberta Škarvana, blízkého přítele Dušana Makovického, odmítnout další službu vojenského lékaře. Pro chudou Škarvanovu rodinu, především pro jeho nemocnou matku, jež všechny úspory vydala na synovo studium, však znamenalo toto pacifistické gesto katastrofu. Pomohl jako vždy Dušan Makovický, zřikající se podpory své rodiny ve prospěch přítele, který podobně jako on překládal díla L. N. Tolstého. Zvláště významný

⁴ TOLSTOJ, L. N.: *Bliženie sa konca*. Nákladom vlastným vydáva dr. Dušan Makovický.

Ružomberok, Tlačou kníhtlačiarne Karla Salvu, 1897, 13 s. *Evanjelium: S predmlouvou L. N. Tolstého: Ako čítať Evanjelium a čo je jeho podstata*; Vydáva Dušan Makovický. Ružomberok 1897. TOLSTOJ, L. N.: *Kresťanské učenie*. Lipt. Ružomberok, Tlačou kníhtlačiarne Karla Salvu 1898, aj.

⁵ MAKOVICKÝ, Dušan P.: *U L. N. Tolstého*, 1896. Překlad D. K. In: Československé vzpomínky na Jasnou Polanu. Knihovna L. N. Tolstého, sv. 16. Nakl. B. Kočí v Praze (nedatováno), s. 25–112. Cit. s. 27. Zde jsou otištěny i citované vzpomínky T. G. Masaryka: *I. In memoriam* (1910), *II. L. N. Tolstoj* (1910), s. 5–12 a Zd. Nejedlého: *V Jasně Poljaně* (1901), s. 113–128. Kromě těchto textů kniha obsahuje ještě memoáry K. Kramáře a K. Velemínského.

byly Škarvanovy paralelně vznikající překlady románu *Vzkříšení* do slovenštiny a maďarštiny, jimiž se začal zabývat na podnět D. Makovického. Roku 1897 Škarvan rovněž navštívil Tolstého stejně jako Makovický, pro něhož byla zvláště významná další cesta za Tolstým na Krym, kde se spisovatel v letech 1901–1902 zotavoval z těžké choroby. Makovický mu přivezl plný kufr jeho knih v Rusku zakázaných, které vydával v Anglii přítel Tolstého Vladimír Čertkov. Makovický se tehdy seznámil i s Čechovem, jehož zval k léčebnému pobytu na Slovensko.

Podobně obětavé bylo i rozhodnutí slovenského lékaře nahradit v Jasně Poljaně dr. Nikitina, který musel narukovat do rusko-japonské války. Když Makovický odjížděl ze Žiliny k Tolstému v prosinci roku 1904, domníval se, že to bude na tři-čtyři měsíce. Nakonec z toho byla řada let za spisovatelova života i po jeho smrti, protože jako oddaný stoupenec L. N. Tolstého začal zapisovat všechny události a spisovatelovy výroky. Nejdříve to dělal tajně. Všechno psal tužkou na tvrdé kartičky, uschované v kapse saka. Vnímavému autorovi s nesmírným pozorovacím talentem to nemohlo uniknout. Nic proti tomu nenamítal. Poznamenal jen, že jako svůj autentický výrok uznává jen to, co projde jeho korekturou.

Deníky Makovického se přesto staly neobyčejně cenným pramenem poznání denního života rodiny Tolstého v Jasně Polaně i spisovatelových názorů. Jejich pořizování a noční přepisování však stálo Makovického nesmírné úsilí. Po celodenní lékařské praxi, kdy často dojížděl za nemocnými řadu verst, trávil večery u rodiny Tolstého, kde vše pozorně zapisoval. Když ostatní uléhali k spánku, usedal za psací stůl a hluboko do noci přepisoval vše, co toho dne zapsal. Před čtenářem jeho zápisků tak vystupuje do popředí atmosféra rodinné usedlosti v Jasně Poljaně, kam se za velkým spisovatelem sjížděli lidé z celého světa: obdivovatelé jeho talentu, novináři, ale především stoupeneci jeho životní filozofie, jež dostala jeho jméno - tolstojevština. Ideálem se v ní stal asketický život, antimilitarismus a neodporování zlu násilím. Dovedeno do praxe to spisovatele vedlo k sepsání závěti, podle níž se vzdal veškerých honorářů za díla napsaná po roku 1881, kdy došlo k jeho duševní proměně.

Na vrcholu svých fyzických a duševních sil, v absolutní pohodě si tehdy najednou uvědomil, že takto dál žít nemůže. Na pomyslné hranici mezi životem a smrtí píše svoji *Zpověď* a traktát *Tak co vlastně máme dělat?* (1882–1886), záměrně navazující na známý román Nikolaje Černyševského *Co dělat?* (1863). V edicích určených širokým vrstvám obyvatelstva pak oprostňuje svůj jazyk a vciťuje se do myšlení a životního stylu venkovanů, tak jak je znal ze své Tulské gubernie. Přímo šokujícím dojmem zapůsobila jeho hra *Vláda tmy* (1887) o vraždě novorozeněte spáchané vlastním otcem. Majetková a sexuální motivace dvou vražd i drsné vyli-

čení rodinných vztahů ve zdánlivě idylickém venkovském prostředí vedlo k dlouholetému zákazu inscenace hry v Rusku i v zahraničí včetně Prahy. Neméně otřesná byla analýza manželských vztahů i v panské vrstvě, jež se stala námětem *Kreutzerovy sonáty* (1887–1889). Slovenský stoupenec Tolstého zaznamenává jeho pacifistické přesvědčení i hlubokou víru, jež se však rozešla s oficiální pravoslavnou církví natolik, že z ní byl slavný spisovatel roku 1901 exkomunikován. Při velikonočních obřadech býval s ostatními nepřáteli církve proklínán a zatracován.

Makovický byl i nechtěným svědkem narůstající nervozity v rodině Tolstého, jež byla na otci finančně závislá. Nejvíce to nervově odnášela obětavá žena Tolstého Sofie Andrejevna, hájící nároky dětí. Naléhala na muže, aby změnil závěť, jež s výjimkou nejoddanější dcery Alexandry Lvovny zbavovala všechny nároků na dědictví. Dcera měla podle otcova ústně vyjádřeného přání vykoupit od všech členů rodiny půdu a rozdat ji rolníkům. Tolstoj se také vzdal veškerých autorských práv. Nesnesitelná situace nakonec vedla Tolstého k tajnému útěku z domova. Jediný, koho si zvolil za svého průvodce byl právě Dušan Makovický, což uklidnilo Alexandru Lvovnu, která mu plně důvěřovala. Ta jediná také měla vědět, kam se oba uprchlíci uchýlí. Makovický se domníval, že odjíždějí jen na několik dní, avšak dopis, který spisovatel zanechal doma své ženě, svědčí o tom, že se rozhodl opustit rodinu navždy. Na cestu se vydali 10. listopadu 1910 v pět hodin ráno. Byla tma a sychravo, všude samé bláto. Tolstoj vzbudil kočího, aby v tichosti zapřáhl koně do bryčky. Těžký kufr odtáhli s Dušanem Makovickým do kůlny, jen aby nevzbudili spisovatelovu ženu Sofii Andrejevnu.

Cestovatelé vlastně neměli žádný přesný plán. Jejich jedinou starostí bylo, aby odjeli vlakem dřív, než po nich začne rodina pátrat. Proto nasedli do prvního ranního vlaku, směřujícího do Gorbačeva. Odtud pokračovali do Kozelska nákladním vlakem s jediným osobním vagonem třetí třídy přeplněným cestujícími, z nichž většina kouřila. To všechno se odrazilo na spisovatelově zdravotním stavu. Nepřidala mu ani následná cesta bryčkou rozbahněnou krajinou od jednoho kláštera k druhému. Cestou ze šamor-dinského kláštera, kde Tolstoj navštívil svou sestru jeptišku, spisovatel onemocněl, dostal vysokou horečku, takže nakonec museli vysednout z vlaku ve stanici Astapovo. Spisovatel zde zemřel po sedmi dnech 20. listopadu 1910. Železniční stanice na trase Rjazaň-Ural dostala po spisovatelově smrti jméno Lev Tolstoj. Je to necelých dvě stě kilometrů na východ od města Orel. Dnes je tam spisovatelovo muzeum, kde je i výjev, zachycující Sofii Andrejevnu, jak se dívá do okna místnosti, kde umírá její

muž.⁶ O její přítomnosti spisovatel neměl vědět. O události psal veškerý světový tisk. Pohřeb jednoho z největších světových spisovatelů byl stejně neokázalý jako navršený hrob porostlý travou v zapadlém koutě parku Jasně Poljany, kde si spisovatel jako chlapec nejraději hrával. Návštěvníci muzea Tolstého v Jasně Poljaně tam kladou prosté kytky květin. Svůj pobyt v Jasně Poljaně si mohou zpestřit jízdou na koni, kterou Tolstoj tak miloval. V parčíku před malým, nezvykle čistým nádražím je spisovatelova busta a dřevěná studna, jejíž voda není dostupná.

Život v Jasně Poljaně, kde zůstala otřesená spisovatelova rodina v tíživé finanční situaci, ztratil pro Dušana Makovického smysl. Domů však odjíždí až k loži umírajícího otce, který přežil L. N. Tolstého jen o tři měsíce. Přes varování přátel se v květnu roku 1911 opět vrací do Ruska. Je jmenován členem Tolstojovské komise, zřízené při moskevské univerzitě, jejímž úkolem je vydávat spisy L. N. Tolstého. V Jasně Poljaně se všechno změnilo. Vláda nakonec přiznala spisovatelově vdově doživotní penzi, o Jasnopoljanskou usedlost však zájem neměla. Zůstala tam žít Sofie Andrejevna, která mezitím prodala svůj moskevský dům. Makovický nakonec přijímá pozvání milované dcery Tolstého Alexandry Lvovny a zřizuje si lékařskou praxi v Telatinkách, kde žije její rodina. Všude, ať je zde či na cestách do Bělehradu nebo lázní Badenweileru (roku 1911 tam doprovází na léčení rodinu Suchotinových, blízkých přátel Tolstého), do Petrohradu či do Moskvy, všude tam pracuje na redakci svých záznamů. Na jejich vydání však stále nejsou peníze. Nakonec do edičních plánů zasáhne první světová válka a následné revoluce. Za protest proti válce byl Makovický s ostatními tolstojovci na podzim roku 1914 zatčen a více než rok strávil v tulské věznici. Proces se konal v Moskvě v březnu roku 1916 a protože vyšlo najevo především náboženské zanicení tolstojovců, následoval osvobozující rozsudek. Soudního líčení se zúčastnili jako svědci i děti Tolstého. Makovický se vrátil k lékařské praxi i k práci na zápisech. Ulehčení mu však nepřinesl ani konec války. Na jaře roku 1919 dostal skvrnitý tyfus, který přežil jen díky obětavé pomoci ošetřovatelky Matrjony Orechovové, kterou si posléze v listopadu roku 1920 přivezl na Slovensko jako svoji ženu. Ani doma Makovický nenalezl klid. Hluboké duševní deprese jej nakonec dohnaly 17. března 1921 k sebevraždě.

Dva díly jeho vzpomínek tak vyšly v Moskvě až posmrtně v letech 1922–1923 díky úsilí přítele Dušana Makovického N. N. Guseva.⁷ Již

⁶ <http://www.tolstoymuseum.ru/museum/astapovo.html>

⁷ Deníky Makovického vzbudily pozornost tisku hned po spisovatelově smrti. Jejich vydání však předcházela lékařova dlouhá a úmorná práce. První dva svazky tak vyšly v Rusku až začátkem 20. let. Srov. MAKOVICKIJ, D. P.: *Jasnopoljanskije zapiski 1904–1910*. Vyp. 1. s portretom L. N. Tolstogo

v této podobě odhalují záznamy Dušana Makovického mnoho ze spisovatelových názorů. Zajímavé je, jak střízlivě Tolstoj reaguje na zahraniční zprávy o závratných sumách, které údajně pobírali v napjaté politické situaci (šlo záznam ze 4. února 1905) ze státní pokladny členové carské rodiny. Tolstoj v té době přestal číst noviny a při zprávě o této bulvární informaci si potvrzoval správnost svého rozhodnutí. Na témže místě Tolstoj hovoří o důležitosti poznání slovanských zemí, kam radí svému návštěvníkovi, aby si zajel na svatební cestu místo na obvyklou francouzskou Riviéru. Z jeho výroku o nedostatečné znalosti slovanské problematiky vyplývá, že četl *RKZ* i jaký měl názor na pravost *Slova o pluku Igorově*: «Я благодарен Душану Петровичу за все, но особенно за то, что он поучает нас о славянах. Нам, русским, за исключением отдельных лиц, славянофилов, для которых это специальное изучение, о славянах мало известно, и мы должны спрашивать, сколько их, где они живут и т. д. Все, что я знаю о них, это по краледворской рукописи, которая оказалась подложной. Но я так и думал с самого начала, – так же как и Слово о полку Игореве. Это сочинение на гомеровский эпический лад... Мне не нравятся и Нибелунги, они не поэтичны. Старинные же былины очень люблю: Добрыня, Садко, Мукыла Селянинович, Илья Муромец...»⁸

Zprávy o šokujících událostech první ruské revoluce, zvláště o atentátu na velitele Moskvy a generálního gubernátora Velikého knížete Sergeje Alexandroviče, pátého syna Alexandra II. (1857– 4. 2. 1905),⁹ vyvolaly spisovatelovo rozhořčení: «Л. Н. был потрясен этим известием. Оно заставило его прямо физически стрядать.

– Что же, после убийства Александра II лучше стало? –»¹⁰

O pražské vydání zápisů se zasloužila známá překladatelka a propagátorka ruské literatury v českých zemích Anna Tesková.¹¹ K důkladnému vědeckému zpracování rozsáhlého materiálu, zachycovaného oddaným přítelem a stoupencem Dušanem Makovickým po dobu dlouhých sedmi let, však došlo až po mnoha letech, kdy se tohoto nelehlého úkolu ujala Ruská Akademie věd ve spolupráci s českými a slovenskými badateli a zařadila rozsáhlé dílo, provázené podrobným komentářem, do čtyř svazků 90. dílu prestižní edice Literaturnoje

i D. P. Makovickogo. Redaktiroval N. N. Gusev. Moskva, Zadruga 1922; vyp. 2., 1923.

⁸ MAKOVICKIJ, D. P.: *Jasnopoljanskije zapiski 1904–1910*. Vyp. 1. O. c., s. 24–25.

⁹ http://ru.wikipedia.org/wiki/Сергей_Александрович

¹⁰ Tamtéž, s. 25.

¹¹ MAKOVICKÝ, Dušan P.: *Jasnopoljanské zápisky*. Díl I. Upravil N. N. Gusjev. Z ruštiny přel. A. Tesková. Praha, B. Koči 1924.

nasledstvo.¹² Na jeho redakci se podílely pod vedením hlavního redaktora Vladimíra Rodionoviče Ščerbiny tak významné osobnosti, jako byli G. P. Berdnikov, D. D. Blagoj, A. N. Dubovikov, I. S. Zil'berštejn, A. S. Kurilov, S. A. Makašin, K. D. Muratova, P. V. Palijevskij, L. A. Spiridonova, L. I. Timofejev, N. A. Trifonov a M. B. Chrapčenko. Vznikla tak pozoruhodná publikace, podrobně mapující nejen vývoj názorů L. N. Tolstého v poslední fázi jeho života, ale zachycující i důležitou fázi mezislovanských i areálových vztahů, v němž sehrál neobyčejnou roli představitel slovenské inteligence s evropským rozhledem. Tak důstojně byla zakončena mravenčí práce Dušana Makovického, drobného, nenápadného, avšak neobyčejně houževnatého člověka, který morálnímu odkazu L. N. Tolstého doslova obětoval vlastní život.

---

¹² *U Tolstogo. 1904–1910. Jasnopoljanskije zapiski D. P. Makovickogo.* Ukazatele k knihám 1–4. Izdanije Jasnopoljanských zapisok podgotovleno při učastiji Gosudarstvennogo muzeja L. N. Tolstogo (Moskva), Karlova universiteta (Praha), Instituta literaturovedenija Slovackoj AN (Bratislava). Redakcionnaja komissija izdanija S. A. Makašin, M. B. Chrapčenko, V. R. Ščerbina, g. izd. 51. Moskva, Nauka 1981. Po několika letech vydal Michal Eliáš drobný tisk *Slovenskí tolstojovci Dušan Makovický – Albert Škarvan*. Úvod a scenár M. Eliáš. Martin, Matica slovenská 1986. 14 s.